

Йордан Йовков

ТЕ ПОБЕДИХА

БЪЛГАРСКА **ИСТОРИЯ**

© Йордан Йовков, *автор*

© Антон Оруц, *коректор*

© Николета Карайончева, *графично оформление и корица*

„БИ 93“ ООД
София, 2018 г.

ISBN: 978-619-91076-4-5

Йордан Йовков

ТЕ ПОБЕДИХА

София
2018

Непознатият	93
При Струма	98
Отвъд границата	102
Устрем	106
Баладжа	111
Добрич	115
Могилите	119
В Кубадин	123
Кръстопът	128
Слава Българска	133
Добруджа някога	137
Дунавската армия	141
Една вечер	147

Белите рози

Белите рози

Надвечер Спас, един от осемте опълченци, които вярдеха моста, поседна отвън на пейката и първото нещо, на което се спряха очите му, беше, както винаги, градината на Гергилана насреща и каменната стена с белите рози по нея. А сега току-що беше валяло гъжд и всичко изглеждаше по-инак. Тия рози се прехвърляха откъм градината на Гергилана, защото тя беше като тераса, на пет-шест метра високо над улицата. Горе, дето се свършваше тая стена, оттам започваше равнището на градината. Голям кълбест орех разпущаше на високо клоните си и хвърляше тежка сянка, а под него, сухо иззидана като старовремска крепост, отвесно се спущаше каменната стена, застлана до средата с цъфнали бели рози. И колко цвят! Неиде на купища, на купища, неиде увиснали тежки кичури. Окъпани от гъжда, чисти, бели рози. От тях още капеха капки, а долу от опадалия цвят земята беше побеляла, като да беше валяло сняг.

Толкоз хубаво беше всичко туй, че макар да си имаше други грижи, Спас се трогна и лицето му светна от умиление. Чу се гръм и той погледна на изток: отвъд червените покриви на къщите, отвъд хоризонта потъваше тъмносин облак. Спас потръпна. Не тоя облак, който беше минал оттук и си отиваше, беше страшен, но тия далечни и глухи гърмежи тъй приличаха на топовните гърмежи, които се чуваха, когато биваше тихо или когато вятърът идеше от нея страна. Наматък беше фронтът и там все още се биеха.

Никого нямаше из улиците. Но ето, че се загаде учителката Ангелина, роклята и беше червена, като мак сред нивите, лицето и мургаво, като на жетварка. Като дойде наспоред Спаса, тя го погледна с черните си прогълговати очи, усмихна се и поздрави. Лицето на Спас стана строго и той заследи с поглед учителката. Тя вървеше леко и малките и пантофки оставяха бели следи след нея, защото гъждът само беше поприбъхтал праха.

Учителката мина моста, дойде под каменната стена и погледна нагоре. Може и да е извикала, но Спас не чу и доста време там не се виждаше нищо друго, освен белите рози горе и младото момиче с червената рокля долу. Но ето, до ореха се показа Гергилан, засмя се и загърмя с дебелия си глас. Той накъса рози, направи голяма китка и я спусна на учителката. Тя я хвана, почти скри лицето си в нея, след туй погледна още веднъж към Гергилана и тръгна нагоре из улицата. Гергилан гледаше след нея и се усмихваше.

Спас сърдито промърмори нещо. Той не обичаше моя Гергилан, човек над осемдесет години, а все още се заплесваше подир младите момичета. Спас съдеше строго и учителката. Освен туй той рядко биваше добре разположен, защото страдеше от една чудновата болест: не го болеше никъде, а отвътре го обземаше мъка, от която не можеше да се успокои инак, освен като станеше да ходи. И туй като усети, че и сега тая невярна болест вече го подгонва, той скочи, влезе вътре, грабна пушката си, обади се на старшията си тръгна по обиколка из селото.

Той вървеше покрай каменната стена и не поглеждаше нагоре, когато чу весел гърлен глас над себе си:

– Спасе, хей, Спасе!

Спас повдигна глава: отвъд купчината от бели рози, като зад бяла прясна, стоеше Гергилан със запретнати

лакти и крачоли, мокър, брагат като поп, ухилен. В ръцете си гържеше мотика.

– Къде си забързал? Я чакай и на тебе да ти дам една китка.

– Не ми трябва китки мен – сонна му се Спас. – Китки... Видях аз на кой даваш китки ти...

Гергилана смачка с ръка бялата си брага и се засмя:

– Холан, Спасе! Младо момиче, какво да го правиш! Светът е за младите, Спасе. Ние защо сме? Мене и тебе за нищо не ни бива.

– Не е тъй то...

– Тъй е, Спасе, тъй е. Ти, като си нарамил таз пушка, да не мислиш, че ще уплашиш някого. Вардиш моста от мишките. А работата младите я вършат. Ноцес пак слушах тона: бух, бух!... Сърцето ми се свива. Гинат момчетата, гинат, сиромашинките!...

Спас махна с ръка и подгонен от болката си, рече да си върви, но се повърна няколко крачки и забика:

– Не е тъй то, дядо Иване, не е тъй. Младост, казваш... Не може тъй – туй къси рокли, копринени чорапи, белило и червило – не може тъй, не. Да гледа там да спести някоя пара – това е то. Ако нямаха нужда, баща ѝ и майка ѝ нямаше да я направят учителка.

– Ама ти за учителката ли приказваш?

Но тъй като Спас вече бързаше нагоре, Гергилан погледа, погледа след него и каза:

– Ама че... шушумига... Гледай го ти него!...

Ядосан, загълбочен в мислите си, мъчен и от болестта си, Спас бързаше и не усети кога мина покрай общината, кога отмина и черквата. Той все още мислеше за учителката. В балканското село, отдето войната го беше захвърлила тука, той беше училищен настоятел и затуй по навик, пък и само от желание да пакости, каквато наклонност имаше, той следеше какво

прави учителката. Забелязал беше, че тя закъснява, учениците ще си издерат очите из двора, а няма кой да ги нагледа. Учителката четеше книги, свиреше на китара, обличаше се със селски грехи и ходеше с момите. Пишеше много писма и много писма получаваше. Ходеше често в общината и приказваше с писарите. А веднъж бяха дошли някакви граждани и той я видя да пуши между тях цигара. Всичко туй Спас беше го наредил дума по дума на цели три страници и мислеше да изпрати това писмо на инспектора. Но тъй като оставаше неизписана още една страница, а нему беше жал за хартията, реши да попълни с още нещо писмото и тогава да го изпрати.

Чу се песен към края на селото и Спас се послуша. Приличаше да е войнишка песен, мярнаха се бели войнишки шапки и коне. Идеше войска – нещо твърде обикновено, защото шосето, което минаваше през село, водеше за фронта. Затуй и опълченците вардеха моста. Спас реши да разбере всичко, както трябва, и се упъти нататък.

Край селото, на една висока поляна, той видя стотина и повече войници, които бяха слезли от конете и ги развеждаха.

Други войници забиваха колове с опънати въжа между тях, трети копаеха дупки за огън на кухните. Зазвъниха шпори, като че заляха шурици и Спас се обърна: право към него идеше един офицер. Той беше без сабя, вървеше разкрасено, както вървят всички кавалеристи, в едната си ръка държеше бич и с него шибаше по чизъма си. Беше млад, широкоплещест, хубавеляк.

– Ти, войник, отде си? – попита той Спаса.

Спас погледна това голобрадо момче, два пъти по-младо от него, и отговори по войнишки:

– Оттука сме, г-н подпоручик. Моста пазим.

– Хм... добре. А познаваш ли учителката тука? Луна се казва, нали?

– Съвсем не Луна, г-н подпоручик. Ангелина се казва.

Подпоручикът се засмя.

– Добре де. Можеш ли ме заведе до училището?

– Да ви заведа, г-н подпоручик.

Без да се бави, Спас метна пушката през рамо и тръгна напред. Той вече разбра каква е работата и купеше от яд, но нямаше какво да прави, вървеше, без да се обръща, и само слушаше да звънят шпорите и на всеки две крачки – удар на бича по чизъма. Те приближиха до училището, през отворения прозорец най-напред се мярна червената рокля на учителката, после се видя и лицето ѝ с черни очи и черни клепачи. Тя гледаше към тях и се усмихваше, но не че ги беше познала, а се усмихваше само тъй, както си правеше винаги. Изведнъж тя извика, изгуби се, показа се след това отвън като с все сила тичаше насреща им и викаше:

– Митьо! Митьо!

– Луна! – извика офицерът с протегнати ръце, като беше изпреварил вече Спаса.

Те се държаха за ръцете, гледаха се радостно, приказваха едновременно и двамата. После, все така хванати за ръка, те влязоха в училището.

Спас цъкаше прахан, за да запали цигарата си. Уж нищо нямаше, а ръцете му трепереха. „Хубаво, хубаво – мислеше си той. – Ще видим.“ Всичко туй той щеше да прибави в писмото до инспектора, тъй че празната страница можеше и да не стигне. Но за всичко туй той щеше да помисли по-добре. Сега трябваше да събере повече новини за войниците, за да докладва на старшия. Затуй метна пушката на рамо и се върна към селото.

Късно през нощта Спас патрулираше из селото. Бивакът на войниците, който до скоро гъмжеше, като

кошер пчели, отгавна беше утихнал, селото спеше. Само в една къща един прозорец светеше – там беше учителката и при нея беше офицерът. Спас ходеше насам-нататък, обикаляше наоколо, но все се връщаше и очите му бяха в осветения прозорец. И тъй като офицерът не излизаше, Спас все повече се ядосваше и все повече вярваше, че ще бъде достатъчно смел, за да извърши туй, което беше намислил. „И защо пък да не му кажа? – мислеше си той. – Г-н подпоручик, ще река, без докачение... ама момичето е младо и хората приказват... Не може тъй, как така!“

Изведнъж се хлопна врата, чу се разговор и зазвъниха шпори по стълбите. Спас се притаи в сянката на плета. Грееше пълен месец и се виждаше като генем. Заловени погръка, идеха офицерът и учителката. На гърдите на офицера имаше голяма китка бели рози – същата, която днес дядо Гергилян беше дал на учителката. Усмиваше се той, усмиваше се и тя. После се спряха и, близо един до друг, погледнаха нагоре. Спас също погледна нагоре и също като тях и той срещна кротката усмивка на месеца.

Учителката и офицерът излязоха от вратнята и се спряха. Приказваха сега тихо. Изведнъж Спас чу плач. Плачеше тя. Как можеше преди малко да се смее и сега да плаче тъй тихо и тъй жално! Какъв плач – сърцето на човека се къса. Едната ѝ ръка беше на рамото на офицера, главата ѝ на гърдите му. И цялото ѝ тяло се тресеше като на птичка.

– Ах, Митьо, Митьо...

– Луна, не плачи. Мислиш ли, че всички, които отиват на война, ги убиват? Ние пак ще се видим.

– Ах, боже, боже...

Спас слушаше изтръпнал. Изли бодяха цялото му тяло, нещо го душеше в гърдите. Слушаше, а не чуваше

вече нищо, не виждаше нищо. Видя само, че нещо бяло се мярна между учителката и офицера и меко падна на земята. В същата минута шпорите на офицера вече грънчаха нататък из улицата, а учителката мина край него като болна, като пребитата и си влезе вкъщи. Спас излезе от сянката, дойде на мястото, дето бяха стояли влюбените, наведе се и погледна: на земята бяха разпилени бели рози. Китката на офицера беше паднала и те не бяха я забелязали. Спас гържеше в ръката си една роза, но веднага, като че вършеше нещо грешно, остави я леко пак там отдето беше я взел. После стана и заходи из селото.

Рано на другия ден, преди още да беше изгряло слънце, Спас седеше пак отвън на пейката и, посърнал и замислен, гледаше не към градината на Гергулана, а нейде пред себе си. В същото време Рагой, най-кроткият и най-добрият измежду опълченците, метеше с голяма метла пред помещението. Неговата метла приближаваше вече едно място, където сред прахта и сламките бяха разпилени десетина полуувехнали бели рози, и той беше готов да помете и тях, когато Спас дигна ръка и извика:

– Стой! Там да не метеш! Остави цветето тъй, както си е!

Рагой се спря зачуден.

– Няма да метеш там, ти казвам.

– Е, защо?

– Затуй.

И с по-мек глас, Спас прибави:

– Там снощи гвама млади се целуваха. Прощаваха се. Нека си стои цветето тъй, както си е.

Рагой послуша, премете врег другаде, остави след това метлата и като гледаше все там, където гледаше и Спас – малкия кръг непреметено място, дето ле-

жаха розите, – той седна при Спаса и каза:

– Кажу сега, аркадаш, какво има.

С друг глас, какъвто Рагой не беше чувал у него, отпаднал и кротък, Спас разказа всичко, което беше станало снощи, гума по гума. И колкото той повече разказваше, толкова по-често Рагой поклащаше глава и въздишаше.

Мина се неделя-две, минаха се повече. Много писма получаваеше учителката, много писма пишеше и тя. Веднъж – тъй разказаха на Спаса отпосле – тя получила едно писмо и щом го зачала, заплакала, заскубала си косите, припаднала. На другия ден тя взела кола и замислила нанякъде.

Гонен от болестта и от мъката си, Спас ходеше из село. Един ден той мина покрай каменната стена и отгоре му са обади Гергулан. Той стоеше зад розвите храсти, които отдавна бяха прецъфтели, и зелени и сплетени като къпини, висяха надлъж по стената. Като се навеждаше над тях, изплашен и с изопнато лице, Гергулан му каза:

– Спасе, какво станало, Спасе! Убили го, а, убили оня, офицерина, годеника на учителката. Ах, гинат момчетата, гинат сиромашинките!...

Можеше ли да каже нещо Спас? Той забърза повече, искаше му се не да ходи, а да тича. Рана имаше в душата му. Защо трябваше такава страшна злочестина да падне върху това добро момиче? Защо, питаше Спас, защо? Писмото го инспектора той отдавна беше го скъсал и хвърлил от моста. Нищо добро не идеше. Писмата, които получаваеше от къщи, го отчайваха, войната нямаше край. От всичко туй болестта му се усили до толкова, че той трябваше все да ходи, да ходи, като луд.

А учителката си дойде. Дойде си, когато наесен отвориха училището. Облечена беше в черно, лицето ѝ

бледно, очите – потопени в земята. Когато минеше покрай пейката, дето стояха Спас и Рагой, тя пак поздравяваше, но не се усмихваше. Тогава Спас скачаше да ходи, а Рагой, който имаше двама сина по бойните полета, въздишаше и очите му се пълнеха със сълзи.

Учителката минаваше моста и тръгваше покрай каменната стена. Тя вървеше все тъй с наведена глава и не поглеждаше нагоре. Пък и розовите храсти бяха вече засъхнали, напрашени и черни като тръни.

Другар

Както всички груги коне в ротата, и той нямаше Киме. Наричаха го „коня на ротния командир“ или просто „сивия кон“. Още от първия ден на мобилизацията се разбра, че е много кротък, само че малко измъчен и неспокоен, може би от промяната на мястото. И докато гругите коне, всички полудиви селски добичета, вече свикнаха с новия си живот и лакомо ядяха, а някои бързаха да покажат и лошите си навици – ритаха или хапеха, – сивият кон често преставаше да яде, гремеше над сеното, като понякога трепваше и поглеждале с наострени уши, като че чакаше някого. Когато го отвеждаха някъде, тръгваше радостно, като мислеше, че си отива, назад се връщаше покорен, но без сърце. Веднъж се отвърза и вместо да избяга, отиде и се спря при едни деца, които играеха наблизко. Децата се отместиха настрана, той тръгна след тях. Тогава и те разбраха с какъв кон имат работа, хванаха го и сами го забедоха при войниците. Навярно с деца беше свикнал и деца са го милвали в оная неизвестна къща, отдето бяха го довели.

Ротният командир беше млад човек, от сърце и душа предаден на работата си, вечно зает. От коня си той държеше речи на войниците, оглеждаше ги, заповядваше, нареждаше. Но, като за всеки пехотинец, за него конят имаше само туй значение, че наместо да върви пеш през време на походите, щеше да язди. Щом слезеше от коня, той веднага забравяше за него, защото очите и грижите му бяха пак в ротата. Все пак той беше доволен, защото конят беше красив, имаше хубава стойка, тъй че нямаше кой за какво да му се при-

сmee. Освен туй конят правеше всичко, което искаха от него: ако трябваше да препуска, препускаше без да се гледа какво е мястото, ако трябваше да стои, стоеше като закован. „И в пропаст да го насочиш – казваше гордо ротният, – не ти трябва да го пришпорваш – ще скочи и в нея.“

Може би конят показваше такова голямо усърдие не само защото по природа си беше кротък и послушен, но – кой знае? – може би се надяваше, че тия чужди хора, в ръцете на които беше попаднал, ще прекратят най-после шегите си с него и ще го оставят да си иде. Но походите следваха един след други, минаваха дни, минаваха месеци и в мярката, в която се преживяваха на война, изглеждаха като години. Конят забрави какво вече е било по-рано, изгуби надежда, че ще се върне, и тъй като войниците се отнасяха добре с него, той се привърза към тях, свикна с новия си живот и се успокои. И през време на маршовете, когато дълги уморени колони прекосваха полетата от едната страна на хоризонта до другата, когато всекиму се струваше, че е влязъл в една вечност, която като че не е имала начало, нито ще има край, конят се почувствува едно с това голямо сборище от хора, пренасяше умората с тях, почиваше, когато и те почиваха. И щом войниците тръгнаха отново, той знаеше, че трябва да се върви, следваше умно стъпките на войника, който се случеше отпреде му, отбиваше се, дето той се отбиваше, прескачаше някоя долчинка оттам, дето войникът я прескачаше. А когато настъпеше тишина и се зачуеха команди, той като че предугаждаше какво има да става, наостряше уши и поглеждаше към оная страна, отдето зловещо проечаваше първият топовен гърмеж.

Всичко отиваше добре, когато забелязаха, че конят често започна да се препъва. Дори веднъж падна

на предните си нозе, макар че тъй си и остана и не се помръдна, докато ротният не освободи нозете си от стремената. Друг път, когато минаваше по един тесен мост – и ротният добре направи, че слезе и мина пръв, – единият му заден крак стъпи въвн от моста, той се обърна и падна долу в камънаците, от една височина два-три метра най-малко. Толкоз страшно беше всичко туй, че ротният и не погледна, помисли, че конят се е утрепали отсега нататък ще трябва да върви пеш. След малко войниците докараха коня – един дори беше се качил на него – разтреперан, ограскан тук-там по краката, но здрав и читав.

Прегледаха внимателно очите му и разбраха, че едното му око, което и по-рано си беше малко повредено, съвсем не вижда. Ето защо конят се препъваше толкоз често. „Нищо, че неговижда – казваше ротният. – Подобре. Няма да се плаши.“ Войниците още по-внимателно започнаха да се отнасят с него. И нощем, когато ротният нямаше защо да се отдели от колоната, пък можеше да се погремне и на седлото, войниците сами искаха поводата и водеха коня, за да не се препъне някъде.

Но болестта бързо мина от едното око в другото и конят ослепя съвсем. Махаха с ръка срещу очите му – нито трепваше, нито мигаше. Зениците му бяха тъмни и угаснали, пълни само с мъка. Ротният не можеше повече да го язди. Тогава снеха от него хубавото английско седло, мекия потник от желта пльст, мундшука и нагръдника с металическа тонка отпред, като сърце. Туриха му юлар и вехт окъсан самар, натовариха го с две бурета и сивият кон, „конят, дето по-рано го яздеше ротният“, стана „водоносец“, т.е. отсега нататък щеше да носи вода.

Нямаше гуми да каже какво му е, но ако се съдеше по външния му вид, той все тъй покорно и послушно за-

почна новата си служба. Един нов навик спечели и войниците по него го познаваха отдалеч: дигаше си главата високо, когато ходеше, защото все едно не виждаше къде стъпва – гледаше поне да не бъде опънат поводът, с който го водеха. Но той беше доволен, че е между войниците, те също тъй бяха доволни, че го виждаха. Понякога биваха на позиция. За да се донесе вода, често пъти трябваше да се иде далеч, конят се отделяше настрана два – три часа, блъскаше се, препъваше се, но това беше нищо. Страшното за него беше, че не знаеше де е, мислеше, че го отделяха завинаги от войниците, при които той искаше да си стои. И когато войникът, който го водеше, го докарваше с пълни бурета на позицията, а той още не знаеше, че си е дошъл, щом чуеше, че войниците започват да гълчат и грънкат манерките, дигаше глава, изопваше ушите си към тая посока, поглеждаше нататък с тъмните си зеници и разтърсен цял, извиваше късо, хрипкаво. След туй се отпушаше и повече не помръдваше, успокоен вече напълно.

През примирието ротата беше на бивак, а наблизко имаше дълбоки окопи, които войниците щяха да заемат в случай на нужда. Беше през април и всички коне бяха пуснати да пасат наоколо. Тогаз се случи, че слепият кон, както си беше пасъл, падна в окопите. Пръв го видя ротният, и то защото случайно отиде да се разходи към в окопите, където войници не отиваха. Животното беше в ужас. Кой знае колко време беше стояло там, не знаеше къде се намира, каква пропаст беше тая, от която не можеше да излезе и да се обърне, блъскаше се ту в едната, ту в другата стена, цяло посипано с пръст. От мъка и страх конят беше се изпотил. Ротният повика войници – дойдоха повече от двайсет души. Щом ги чу, конят се умири, не мръдна вече и с пълно доверие се остави да правят с него, как-

вото искат. Заловиха го кой за крак, кой за глава или опашка и го узмъкнаха. После го натириха настрана и той тоз час започна да пасе, като че нищо не е било, но се обърна тъй и тъй насочи ушите си, че да може да чува гласа на войниците.

Свърши се примирието и война започна отново. В ротата трябваше да се преброят да, видят колко са, да вземат всичко здраво и способно, а непотребното, което е само товар, да го оставят. Стана дума и за слепия кон.

– Да му снемем юлара и да го пуснем да си пасе. Да го оставим и каквото вече каже господ – каза един от офицерите.

– По-добре да го дадем на някой селянин – каза друг. – Все ще му върши някаква работа и ще го гледа.

Дружинният командир, който се случи тук, беше на друго мнение, и то не че беше човек без сърце, а защото от жегата мисълта му беше станала ленива и той само си спомни какво препоръчваша в такива случаи ветеринарните лекари.

– Господа – каза той, – да вземем да го застреляме. Да не се мъчи.

Тогава войниците, които бяха насядали наблизко, се раздвижиха.

– Г-н майор – обади се един, цял зачервен, защото чувствуваше, че не всичко може да каже. – Защо ще го застрелваме? Дайте го на нас, ние ще го гледаме.

– Дайте ни го, г-н майор – обади се друг. – Ние с него сме тръгнали, с него искаме да си идем.

Тъй и решиха, защото такава беше всъщност желанието на всички – на офицери и войници. Направиха само една промяна: хвърлиха буретата, от които вече нямаше нужда, а натовариха слепия кон с патрони. И тая работа той можеше да върши.

Няколко дни по-късно, през най-големите горещини, при Смол, край Варгара, кипеше страшна битка. Върху черничевите градини като град валяха шрапнели, поляните и нивите горяха. Сред дима и жегата се виждаха войниците, някъде притаени в плътни купчини, някъде тръгнали в дълги редици – почернели и обгорени от огъня жетвари, около които житата бяха в пламъци. Ранен тежко, ротният беше изнесен назад от двама войници, които по едно време се изгубиха и двамата, кой ранен, кой убит. Ротният остана сам. Не можеше да върви. Мислеше, че ще намери тук някъде ординареца и коня си, а нямаше никого. Кой ще го чуе? Кой ще го спаси? Всяка минута някой куршум или някоя граната можеха да го доубият. Изведнъж сред дима на запалената трева се показа кон, натоварен с патрони, после още един, а след тях – войник. Раненият веднага позна първият кон – нали видя как върви с надигната глава, странно спокоен сред моя ужас. Той беше, той, сивият кон, добрият, слепият кон!...

– Марине! Марине! – извика ротният, като позна и войника. – По-скоро ела тука! С конете, с конете ела!

Войникът дойде наблизко, изтръпна, като видя толкова кръв по ротния, и не знаеше какво да прави.

– Дай коня тука! – заповяда ротният. – Снеми патроните, сними самара!

Войникът заработи бързо. За минута конят беше гол.

– Ха така – каза ротният. – Като докарат моя кон, него ще натовариш с патроните. Помогни ми сега да се кача.

Войникът – здрав, едър мъж – не му помогна, а го взе на ръце и го качи на коня. Дали позна гласа на ротния, или защото си беше и без това послушен, слепият кон бодро запристъпя нататък, накъдето го насочваше ротният.